

ГАРЧИГ

НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ: ЕРӨНХИЙ ЗҮЙЛ	3
1.1. ҮНДЭСЛЭЛ, ЗОРИЛГО	3
1.2. ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ	3
1.2.1. Бэлтгэл ажил.....	4
1.2.2. Хээрийн судалгааны ажил.....	4
1.2.3. Суурин боловсруулалт	5
ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ: ҮР ДҮН	7
2.1. БУЛАГ	9
2.2. РАШААН.....	12
2.3. ГОЛ ГОРХИ	14
2.4. НУУР ТОЙРОМ.....	17
ДҮГНЭЛТ	19
ХАВСРАЛТ	20

ХҮСНЭГТИЙН ЖАГСААЛТ

<i>Хүснэгт 1. Усны тоо бүртгэлийн ажлын календарчилсан төлөвлөгөө</i>	<i>3</i>
<i>Хүснэгт 2. Нийслэлийн 2023 оны усны тоо бүртгэлийн хураангуй</i>	<i>5</i>
<i>Хүснэгт 3. Нийслэлийн нутаг дэвсгэрийн сав газарт хамрагдах хувь хэмжээ</i>	<i>7</i>
<i>Хүснэгт 4. Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт тоологдсон булаг шандны тоон мэдээлэл (булгийн горим, устай эсэх төлөв).....</i>	<i>9</i>
<i>Хүснэгт 5. Туул голын сав газарт тоологдсон рашааны тоон мэдээлэл</i>	<i>12</i>
<i>Хүснэгт 6. Хамгаалалтын бүс тогтоогоогүй рашааны тоон үзүүлэлт.....</i>	<i>12</i>
<i>Хүснэгт 7. Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт тоологдсон гол горхины тоон мэдээлэл (Урсцын горим, устай эсэх төлөв)</i>	<i>14</i>
<i>Хүснэгт 8. Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт тоологдсон гол горхины тоон мэдээлэл.....</i>	<i>15</i>

ГРАФИКИЙН ЖАГСААЛТ

График 1. 2023 онд тоологдсон усны сан бүхий газрын тоо, сав газраар.....	8
График 2. Хашиж хамгаалах шаардлагатай булгийн тоон үзүүлэлт.....	10
График 3. Хамгаалалтын бүс тогтоогоогүй булгийн тоон үзүүлэлт	11
График 4. Гол горхины тоон үзүүлэлт.....	15

ЗУРГИЙН ЖАГСААЛТ

Зураг 1. Нийслэлийн нутаг дэвсгэрийн усны сав газарт хамрагдах байдал.....	7
Зураг 2. Гоодойн амны Зурамтын булаг, сансрын зураг	11
Зураг 3. Гоодойн амны Зурамтын булаг	11
Зураг 4. Шарга морьт, Дондогдуламын рашаан	13
Зураг 5. Рашаантын ам, Зүүн энгэрийн булаг.....	13
Зураг 6. Баянзүрх дүүрэг, Туул гол	14
Зураг 7. Сонгинохайрхан дүүрэг, Гүнтийн гол, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүсийн дээглэм алдагдсан байдал	16
Зураг 8. Гүнтийн голын хамгаалалтын бүсэд дээглэм зөрчсөн байдал	16
Зураг 9. Хүрхрээгийн ам, Хүрхрээгийн нуур	18
Зураг 10. Скайрезортын нуур	18
Зураг 11. Багануур дүүрэг, Шургуутын бүрд	18

НЭГДҮГЭЭР БҮЛЭГ: ЕРӨНХИЙ ЗҮЙЛ

1.1. ҮНДЭСЛЭЛ, ЗОРИЛГО

Усны тухай хуулийн 17 дугаар зүйлийн 17.1.4, 17.1.5 дахь заалт, Нийслэлийн Байгаль орчны газрын даргатай 2023 оны 05 дугаар сарын 30-ны өдөр байгуулсан НБОГ-10 дугаартай “Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт усны тоо бүртгэлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ”, Туул голын сав газрын захиргааны даргын 2023 оны 06 дугаар сарын 12-ны өдрийн А/39 дүгээр тушаалыг тус тус үндэслэн Нийслэлийн нутаг дэвсгэрийн 2023 оны усны тоо бүртгэлийн ажлыг хийж гүйцэтгэлээ.

Усны тоо бүртгэлийн ажлын зорилго нь 2013-2022 онуудад цуглуулсан нийслэлийн гадаргын ус, булаг, рашааны төлөв байдлын мэдээлэл, орон зайн үзүүлэлт, усны нөөц, чанарын өөрчлөлтийн талаарх мэдээ мэдээллийг шинэчлэн бүрдүүлэх, шаардлагатай нэмэлт тодруулга хийх, шинээр гарсан болон өмнө нь бүртгэлгүй орхигдсон усны сан бүхий газрын мэдээллийг бүрдүүлэх, фото зургаар баталгаажуулах, үр дүнг сав газрын усны мэдээллийн дэд сан, улсын усны мэдээллийн санд нэгтгэж, иргэд, олон нийтийг мэдээ, мэдээллээр хангахад оршино.

1.2. ЗОХИОН БАЙГУУЛАЛТ

Туул голын сав газрын захиргааны даргын 2023 оны 06 дугаар сарын 12-ны өдрийн А/39 дүгээр тушаалаар ажлын хэсэг байгуулж, дор дурдсан хугацаанд Нийслэлийн нийт нутаг дэвсгэрийн усны тоо бүртгэлийн ажлыг 3 үе шаттай зохион байгуулсан.

Хүснэгт 1. Усны тоо бүртгэлийн ажлын календарчилсан төлөвлөгөө

Бэлтгэл ажил V/30-VI/12	<ul style="list-style-type: none">- Усны тоо бүртгэлийн ажлыг хариуцан зохион байгуулах ажлын хэсэг байгуулах;- Сав газрын мэдээллийн санд бүртгэлгүй усны сан бүхий газруудын мэдээллийг цуглуулах;- Хээрийн судалгаанд ашиглах ажлын зураг болон мэдээлэл тодруулах хүснэгт боловсруулах.
Хээрийн судалгааны ажил VI/12-VIII/01	<ul style="list-style-type: none">- Боловсруулсан ажлын зургийн дагуу гол горхи, нуур тойром, булаг шанд, рашаан тус бүр дээр очиж төлөв байдлыг тодруулах, бүртгэлжүүлэх, байршлыг тодорхойлж, фото зургаар баталгаажуулах.
Суурин боловсруулалт VIII/01-X/05	<ul style="list-style-type: none">- Хээрийн судалгааны ажлын үр дүнг нэгтгэж, усны тоо бүртгэлийн мэдээллийг шинэчлэн засварлаж, сав газрын мэдээллийн дэд санд оруулах;- Нэгтгэсэн мэдээлэлд дүн шинжилгээ хийж, нийслэлийн нутаг дэвсгэрийн усны тоо бүртгэлийн тайланг боловсруулах;- Шинэчилсэн мэдээлэлд тулгуурлан нийслэлийн нутаг дэвсгэрт тоологдсон усны сан бүхий газруудын фото зургуудыг ангилан ялгаж, усны сан бүхий газар тус бүрээр зурагт каталог үүсгэх;- Нийслэлийн нутаг дэвсгэр дэх усзүйн зургийг шинэчилсэн мэдээллээр баяжуулж, зурагт буулгах, үр дүнг jpg, kml, shp өргөтгөлөөр бэлдэх.

1.2.1. Бэлтгэл ажил

Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт 2023 оны усны тоо бүртгэл явуулах бэлтгэл ажлын хүрээнд дараах ажлуудыг хийж гүйцэтгэсэн. Үүнд:

1. Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт 2021 онд явуулсан усны тоо бүртгэлийн мэдээллийг Монгол орны 1:100'000 масштабтай байр зүйн зураг, дүүргийн газар нутгийн нэрийн зургийн суурь мэдээлэл, сансрын зурагтай харьцуулан нэмэлт тодруулга хийж, газар дээр нь очиж тодруулах, бүртгэлжүүлэх шаардлагатай гол горхи, нуур тойром, булаг шанд, рашааны судалгааг гаргаж, ажлын зураг болон мэдээлэл тодруулах хүснэгт бэлтгэсэн.
2. Усны тоо бүртгэлийн хээрийн судалгааны ажлыг хариуцан зохион байгуулах ажлын хэсгийн удирдамж, явах маршрут, ажлын дэс дараалал, тоо бүртгэл явуулах хугацаа, санхүүжилтийн хуваарь зэргийг нарийвчлан гаргаж, Сав газрын захиргааны даргын 2023 оны 06 дугаар сарын 12-ны өдрийн А/39 дугаар тушаалаар албажуулсан.
3. Нийслэлийн Байгаль орчны газрын Усны асуудал хариуцсан ахлах мэргэжилтэн Ж.Батзолбоотой хамтран нийслэлийн 9 дүүргийн байгаль хамгаалагч нартай гэрээт ажлын хүрээнд хамтран ажиллах уулзалтыг зохион байгуулсан. Уулзалтын үеэр усны тоо бүртгэлийн ач холбогдол, хээрийн судалгааны ажлын аргазүйг танилцуулж, байршил, хугацаатайгаар зураг авдаг аппликейшнийг утсан дээр нь суулган өгч, усны сан бүхий газруудын төлөв байдал, шинээр гаргасан усны барилга байгууламжууд гэх мэт анхан шатны мэдээллүүдийг бүрдүүлсэн.

1.2.2. Хээрийн судалгааны ажил

Хээрийн судалгааны ажлыг батлагдсан удирдамж, арга зүйн дагуу 2023 оны 06 дугаар сарын 12-ны өдрөөс 08 дугаар сарын 01-ний өдрүүдэд зохион байгуулсан. Хээрийн судалгааны ажилд Нийслэлийн 9 дүүргийн Байгаль хамгаалагч нараас гадна Туул голын сав газрын захиргаанаас дараах ажлын хэсэг доорх маршрутын дагуу ажилласан. Үүнд:

Ажлын хэсгийн бүрэлдэхүүн:

Нэгдүгээр баг: Усны нөөц, ус ашиглалтыг зохицуулах албаны дарга П.Энхбаяр, Усны нөөцийн нэгдсэн менежментийн төлөвлөгөө хариуцсан ахлах мэргэжилтэн Х.Цогзолмаа, Хүн ам, хот суурины ус хангамжийн асуудал хариуцсан мэргэжилтэн Э.Мягмарсүрэн, Жолооч Б.Батпүрэв.

Хоёрдугаар баг: Усны нөөцийн нэгдсэн менежментийн төлөвлөгөө хариуцсан ахлах мэргэжилтэн Х.Цогзолмаа, Усны үнэ тариф, төлбөрийн асуудал хариуцсан мэргэжилтэн Н.Болор-Эрдэнэ, Олон нийт, сургалтын асуудал хариуцсан мэргэжилтэн Д.Ариунмөр, Жолооч Б.Батпүрэв нар ажилласан.

Маршрут:

Нэгдүгээр баг: Налайх, Багануур, Багахангай дүүрэг.

Хоёрдугаар баг: Баянгол, Чингэлтэй, Сүхбаатар, Сонгинохайрхан, Баянзүрх, Хан-Уул дүүрэг.

Хээрийн судалгааны ажлын үр дүн:

Усны тоо бүртгэлийн хээрийн судалгааны ажлын зорилго нь бэлтгэсэн ажлын зургийн дагуу нийслэлийн нутаг дэвсгэр дэх гол горхи, нуур тойром, булаг шанд, рашаан тус бүр дээр очиж байршлыг баталгаажуулах, төлөв байдал (устай эсэх, хашиж хамгаалах шаардлагатай эсэх, хамгаалалтын бүсийн дэглэм алдагдсан эсэх гэх мэт)-ын мэдээллийг нарийвчлан бүрдүүлэх, бүртгэлгүй усны сан бүхий газрын нэр, газар нутгийн нэр, байршлыг нарийвчлан тодорхойлж, фото зургаар баталгаажуулан бүртгэх юм.

Хээрийн судалгааны үеэр өмнөх жилүүдийн тоо бүртгэлд хамрагдаагүй орхигдсон болон шинээр нэмэгдсэн, өмнө нь тоологдсон боловч мэдээллийг тодруулах шаардлагатай гол горхи, нуур тойром, булаг, рашаан тус бүр дээр очиж, шаардлагатай мэдээллийг тодруулан тэмдэглэл хөтөлсөн.

Хээрийн судалгааны ажлаар газар дээр нь явж танилцахад зарим гол горхи, нуур тойром, булаг шанд, рашааны нэр бүртгэлээс зөрүүтэй байх, эсвэл тухайн бүс нутагт амьдарч байгаа иргэд өөрөөр нэрлэх (зарим нэр, нэршил өөрөөр дуудагдах) тохиолдол цөөнгүй байдаг. Иймд нэр, нэршлийн зөрүүг арилгах зорилгоор Монгол орны нутаг дэвсгэрийн 1:100'000 масштабтай байр зүйн зураг, Улсын геодези, зураг зүйн газраас 1983-1985 онд боловсруулж гаргасан газар нутгийн нэрийн зургийн мэдээлэлтэй харьцуулж, гол горхи, нуур тойром, булаг шанд, рашааны нэрийг батлагдсан суурь зургийн мэдээллээр өөрчилж бүртгэсэн.

Бүртгэгдсэн усны сан бүхий газрын газарзүйн байршлыг Timestamp гар утасны аппликейшн, Garmin Etrex 30 байршил тогтоогч ашиглан тогтоож, Google Earth PRO программын сансрын зурагтай тулган баталгаажуулж, мэдээллийн сан, тайланд оруулах фото зургийг усны сан бүхий газар тус бүрээр авсан.

1.2.3. Суурин боловсруулалт

Усны тоо бүртгэлийн хээрийн судалгааны ажлыг 2023 оны 06 дугаар сарын 12-ны өдрөөс 08 дугаар сарын 01-ний өдрийн хооронд гүйцэтгэж, хээрийн ажлын явцад бүрдүүлсэн бүх мэдээ, материалыг нэгтгэх, боловсруулах, дүн шинжилгээ хийх, тэдгээрийг зурагт буулгах, фото зургийг ангилан ялгах, газарзүйн холболт хийх, усны сан бүхий газар тус бүрээр зурагт каталог үүсгэх, үр дүнг газрын зурагт буулгах зэрэг ажлуудыг суурин боловсруулалтын хүрээнд гүйцэтгэсэн.

Суурин боловсруулалтын үе шатанд Microsoft Excel программ ашиглан хээрийн судалгааны ажлын үр дүнг нэгтгэх, сав газрын мэдээллийн дэд сан дахь бүртгэлийг засварлах, шинээр бүртгэгдсэн усны сан бүхий газрын мэдээллийг нэмж бүртгэх, нийслэлийн усны тоо бүртгэлийн нэгдсэн дүн гаргах ажлыг гүйцэтгэсэн. Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт 90 гол горхи (давхардсан тоогоор), 41 нуур тойром, 251 булаг шанд, 18 рашаан, нийт 400 усны сан бүхий газар бүртгэсэн.

Хүснэгт 2. Нийслэлийн 2023 оны усны тоо бүртгэлийн хураангуй

Дүүргийн нэр	Булаг	Рашаан	Гол	Нуур	НИЙТ
Баянгол	-	-	2	-	2
Баянзүрх	81	8	25	6	120
Сонгинохайрхан	48	2	23	13	86
Сүхбаатар	17	2	8	4	31
Хан-Уул	25	4	12	4	45
Чингэлтэй	25	1	1	1	28
Налайх	35	-	11	5	51
Багахангай	-	-	1	2	3
Багануур	20	1	7	6	34
НИЙТ	251	18	90	41	400

Гол горхи, нуур тойром, булаг шанд, рашааны зураг тус бүрийг сав газрын мэдээллийн санд бүртгэсэн кодоор ангилан ялгаж, 400 усны сан бүхий газрын ерөнхий мэдээлэл, байр зүйн зураг, фото зургийг агуулсан каталог үүсгэж тайланд хавсаргасан.

Дээрх нэгтгэлийн дүнд тулгуурлан ArcGIS 10.8 программ дээр Нийслэлийн 9 дүүргийн усзүйн зургуудыг шинэчилж, шинээр бүртгэгдсэн усны сан бүхий газруудыг нэмж зурагласан. Мөн Нийслэлийн усны сан бүхий газрын сэдэвчилсэн зургийг боловсруулсан.

ХОЁРДУГААР БҮЛЭГ: ҮР ДҮН

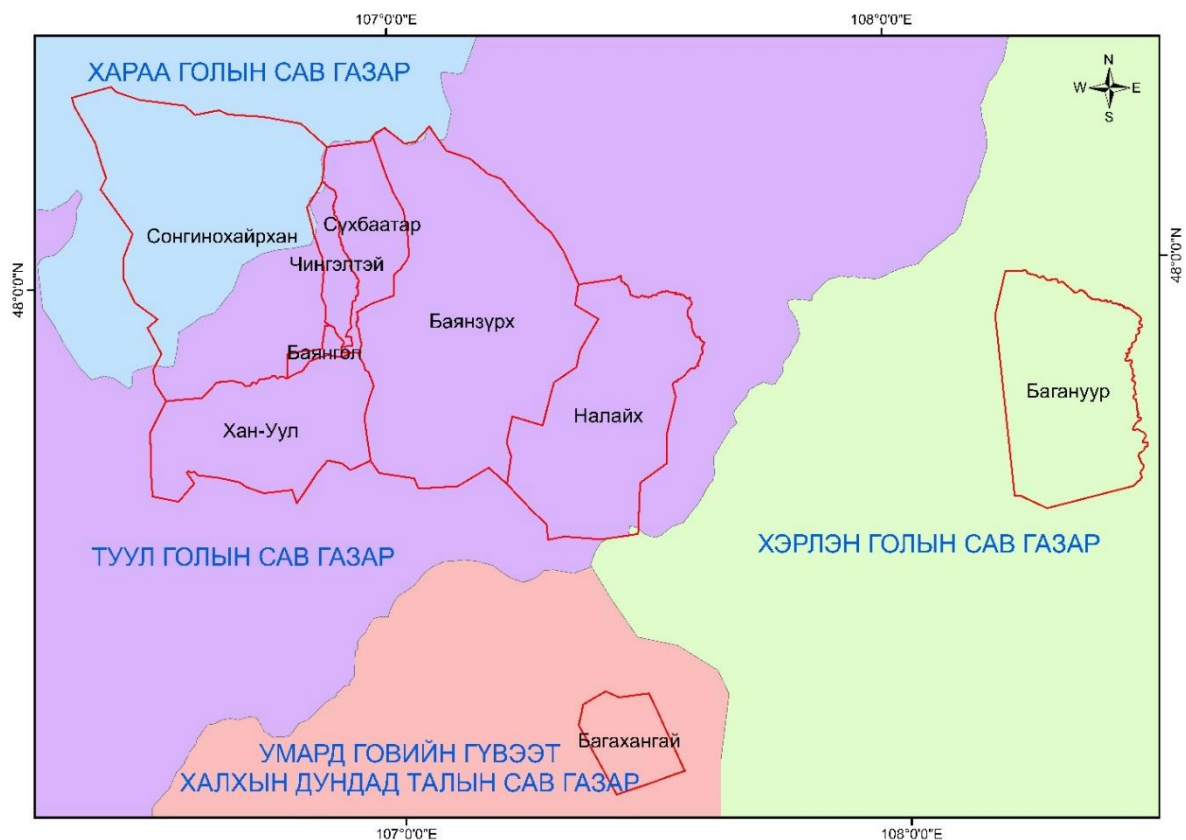
Улаанбаатар хот нь Хэнтийн нурууны урд үзүүр болох Баянзүрх, Богдхан, Сонгинохайрхан, Чингэлтэй хайрхан уулсаар хүрээлэгдсэн бөгөөд Туул, Сэлбэ голын бэлчир хөндийд байрладаг. Далайн түвшнээс дээш дунджаар 1'351 м өндөрт оршдог. Нийт 4'704.4 м.кв нутагтай.¹ Улаанбаатар хотын нийт нутаг дэвсгэрийн 66.4% Туул голын сав газарт, 17.6% Хараа голын сав газарт, 13% Хэрлэн голын сав газарт, 3% Умард говийн гүвээт, халхын дундад талын сав газарт хамрагдана.

Хүснэгт 3. Нийслэлийн нутаг дэвсгэрийн сав газарт хамрагдах хувь хэмжээ

№	Дүүргийн нэр	Газар нутгийн хэмжээ, км ²	Хамрагдах сав газар	Сав газарт хамрагдах хувь
1	Баянгол	29.5	Туул голын сав газар	100%
2	Баянзүрх	1'244.1	Туул голын сав газар	99.9%
3	Сонгинохайрхан*	1'200.6	Туул голын сав газар	31%
			Хараа голын сав газар	69%
4	Сүхбаатар	208.4	Туул голын сав газар	99.9%
5	Хан-Уул	484.7	Туул голын сав газар	100%
6	Чингэлтэй	89.3	Туул голын сав газар	98.6%
7	Налайх	687.6	Туул голын сав газар	99.9%
8	Багахангай**	140.0	Умард говийн гүвээт-Халхын дундад талын сав газар	100%
9	Багануур**	620.2	Хэрлэн голын сав газар	100%
Улаанбаатар хот		4'704.4	Туул голын сав газар	66.4%

Тайлбар: * Туул голын сав газарт хэсэгчилсэн байдлаар хамрагддаг дүүрэг

** Туул голын сав газарт хамрагддаггүй дүүрэг

Зураг 1. Нийслэлийн нутаг дэвсгэрийн усны сав газарт хамрагдах байдал

¹ <https://ulaanbaatar.mn/>

Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт 2023 оны усны тоо бүртгэлээр 251 булаг, 18 рашаан, 90 гол горхи (давхардсан тоогоор), 41 нуур, нийт 400 усны сан бүхий газар бүртгэгдсэн. Үүнээс 23 булаг, 3 нуурыг шинээр бүртгэсэн. Туул гол Налайх, Баянзүрх, Баянгол, Хан-Уул дүүрэгт, Сэлбэ гол Сүхбаатар, Баянгол, Баянзүрх, Хан-Уул дүүрэгт тус тус давхардаж тоологддог бөгөөд давхардаагүй тоогоор 84 гол горхи байна.

2023 онд бүтгэгдсэн усны сан бүхий газрыг хамрагдах сав газраар ангилвал Туул голын сав газарт 320, Хараа голын сав газарт 43, Умард говийн гүвээт-Халхын дундад талын сав газарт 3, Хэрлэн голын сав газарт 34 байна.

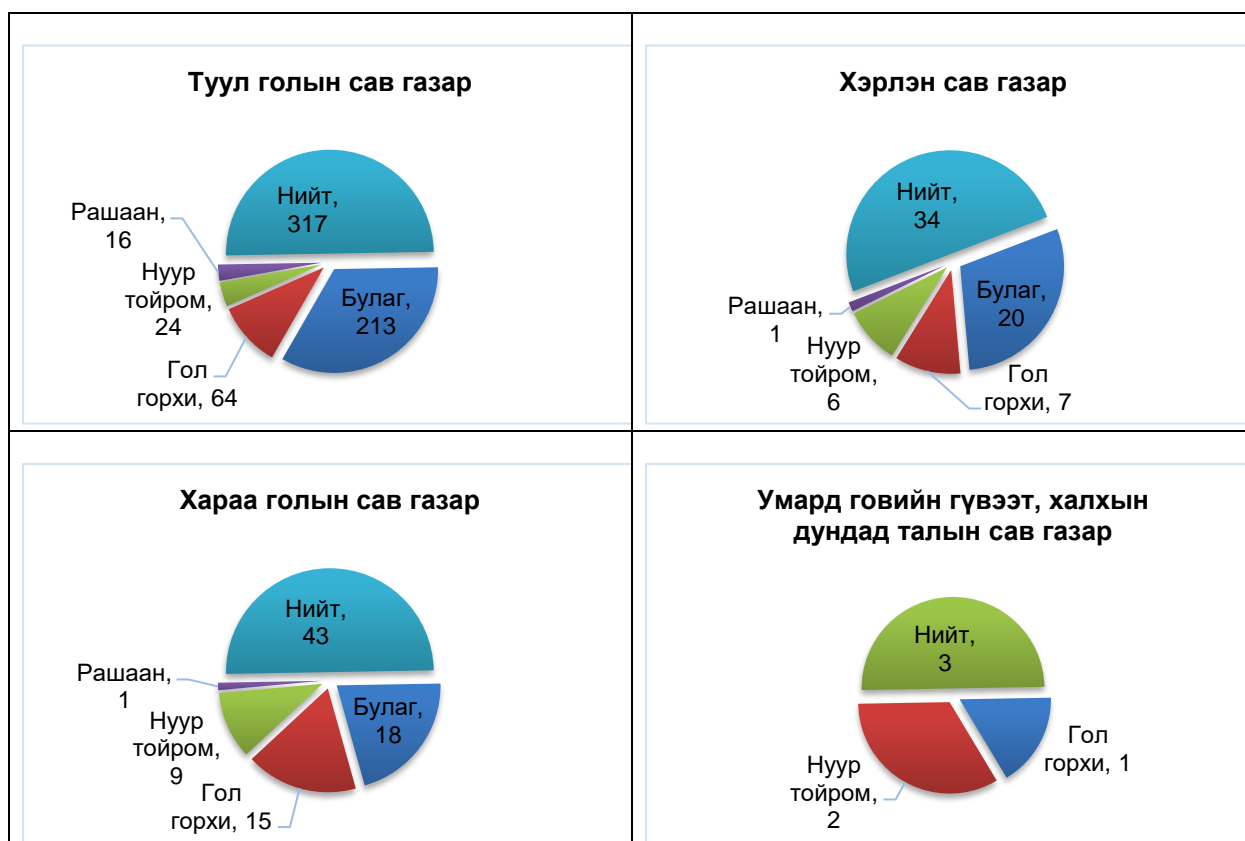

График 1. 2023 онд тоологдсон усны сан бүхий газрын тоо, сав газраар

2.1. БУЛАГ

Булаг нь газрын доорх усны нэг хэлбэр бөгөөд М.Е.Альтовскийн ангиллаар булгийг тогтмол, улирлын, ритмт, техноген гэж 4 бүлэгт хуваана. Үүнд:

I.Тогтмол булгууд нь олон жилийн турш ундарч байдаг бөгөөд ундаргын хэлбэлзэл багатай буюу жил, улирлаар хэлбэлздэг булгууд байна.

II.Улирлын булаг гэдэгт жилийн тодорхой улиралд ундарч байдаг булгууд орно.

III.Ритмт булаг нь газар доорхи усны даралт, ундарга нь тодорхой давтамжтай хувьсаж байдаг.

IV.Техноген булгууд нь хүний үйл ажиллагааны нөлөөгөөр үүссэн байдаг².

Улаанбаатар хотын нутаг дэвсгэрт нийт 251 булаг шанд тоологдсон. Үүнээс Баянзүрх дүүрэгт хамгийн олон буюу 81, Сонгинохайрхан дүүрэгт 48, Сүхбаатар дүүрэгт 17, Хан-Уул дүүрэгт 25, Чингэлтэй дүүрэгт 25, Налайх дүүрэгт 35, Багануур дүүрэгт 20 булаг бүртгэсэн. Харин Баянгол, Багахангай дүүрэгт булаг бүртгэгдээгүй.

Хүснэгт 4. Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт тоологдсон булаг шандны тоон мэдээлэл (булгийн горим, устай эсэх төлөв)

Дүүргийн нэр	Туул голын сав газарт хамрагдах талбай, %	НИЙТ ТОО	Булгийн горим		Устай эсэх төлөв (2021 онд)						Устай эсэх төлөв (2023 онд)						2023 онд шинээр бүртгэгдсэн
			Байнгын урсацтай	Түр зуурын урсацтай	Устай	Усгүй	Ширгэсэн	Сэргэсэн	Шинээр гарсан	Мэдээлэлгүй	Устай	Усгүй	Ширгэсэн	Сэргэсэн	Шинээр гарсан	Мэдээлэлгүй	
Баянгол	100%	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Баянзүрх	99.9%	81	52	29	68	13	0	0	0	0	68	13	0	0	0	0	18
Сонгинохайрхан*	31%	48	23	25	36	12	0	0	0	0	36	12	0	0	0	0	0
Сүхбаатар	99.9%	17	10	7	13	0	2	0	0	0	15	1	1	0	0	0	1
Хан-Уул	100%	25	13	12	16	8	0	0	0	0	18	7	0	0	0	0	1
Чингэлтэй	98.6%	25	15	10	16	3	5	0	0	0	17	3	5	0	0	0	1
Налайх	99.9%	35	14	21	23	9	2	0	0	0	24	7	2	2	0	0	1
Багахангай**	-	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0	0
Багануур**	-	20	16	4	19	0	0	0	0	0	18	2	0	0	0	0	1
Улаанбаатар хотын дүн		251	143	108	196	45	9	0	0	0	196	45	8	2	0	0	23

Тайлбар: * Туул голын сав газарт хэсэгчилсэн байдлаар хамрагддаг дүүрэг

** Туул голын сав газарт хамрагддаггүй дүүрэг

Төлөв байдлын хувьд усны тоо бүртгэл явуулах үеэр тоологдсон 251 булаг шандны 196 устай, 45 усгүй, 8 ширгэсэн, 2 сэргэсэн байна. Усны тоо бүртгэлийн ажлын үр дүнд өмнө бүртгэлгүй орхигдсон болон шинээр гарсан 23 булаг шандыг шинээр бүртгэсэн. Үүнээс Туул голын сав газарт 22, Хэрлэн голын сав газарт 1 булаг шандыг шинээр бүртгэж, сав газрын мэдээллийн санд оруулсан. Нийт тоологдсон булаг шандны 143 байнгын, 108 түр урсацтай байна.

Эхийг нь хашиж хамгаалсан 35, байгалийн тогтцын хувьд хамгаалагдсан 31, хашиж хамгаалах шаардлагатай 159, хашааг засаж сэлбэх шаардлагатай 18, хамгаалах шаардлагагүй буюу ширгэсэн 8 булаг байна. Хашиж хамгаалах шаардлагатай булгийн тоо

² Н.Батсүх, Хээрийн гидрогеологи, 2008 он

159 буюу нийт булгийн 63.3%-ийг эзэлж байна. Хашиж хамгаалах шаардлагатай булгийн тоог сав газраар ангилж үзвэл Туул голын сав газарт 135 булаг, Хараа голын сав газарт 14 булаг, Хэрлэн голын сав газарт 10 булаг байна.

График 2. Хашиж хамгаалах шаардлагатай булгийн тоон үзүүлэлт

Улсын болон орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газарт нутагт 48 булаг бүртгэгдсэнээс Богд хан уулын ДЦГ-т нийт тоологдсон булаг шандны 9.2% буюу 23 булаг, 9.96% буюу 25 булаг Горхи-Тэрэлжийн байгалийн цогцолборт газарт хамрагдаж байна.

Тусгай хамгаалалттай газар нутгийн тухай хуулийн 12, 18 дугаар зүйлд дархан цаазат газарт болон байгалын цогцолборт газарт хөрс, ус, агаар бохирдуулах аливаа үйл ажиллагаа явуулах, нуур, мөрөн, гол горхи, булаг, шанд зэрэг ил задгай усыг үйлдвэрлэлийн зориулалтаар ашиглахыг хориглосон байдаг. Иймд Богд хан уулын ДЦГ болон Горхи-Тэрэлжийн БЦГ-т хамрагдах 48 булагт хамгаалалтын бүсийг тогтоосон гэж үзсэн. Хамгаалалтын бүс тогтоох шаардлагатай 203 булаг байна.

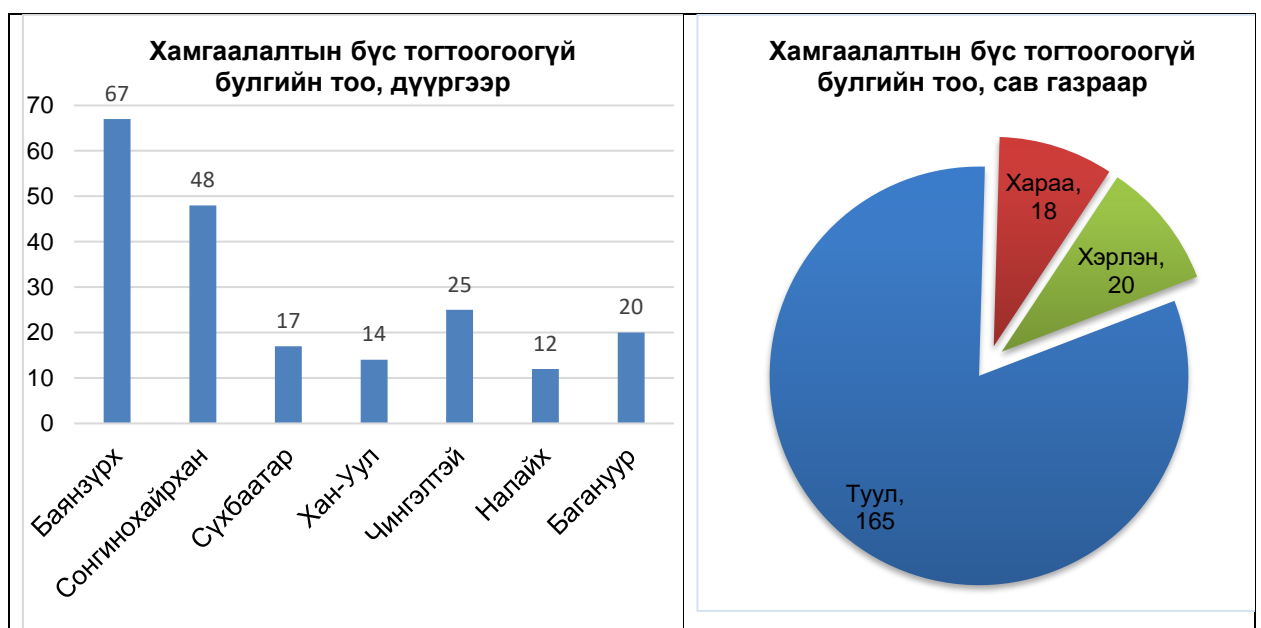

График 3. Хамгаалалтын бүс тогтоогоогүй булгийн тоон үзүүлэлт

Доорх зурагт хашиж хамгаалах шаардлагатай, хамгаалалтын бүс тогтоогоогүй булгийн жишээг харуулав. Гоодойн амны Зурамтын булаг нь зуслангийн бүсэд байрлах бөгөөд хүний үйл ажиллагааны нөлөөлөлд өртөх эрсдэл хамгийн өндөр байгаа тул зайлшгүй хашиж хамгаалах, хамгаалалтын бүс тогтоох шаардлагатай байна.

Зураг 2. Гоодойн амны Зурамтын булаг, сансрын зураг

Зураг 3. Гоодойн амны Зурамтын булаг

2.2. РАШААН

Хүний бие махбодь, аль нэг эрхтэнд зохистой нөлөөлж чадахуйц элементүүдийг агуулсан онцгой чанар, найрлагатай байгалийн усыг рашаан гэж нэрлэдэг. Монголчууд химийн үзүүлэлтээр рашаан төст булгийг рашаан хэмээн хайрлан шүтэж, эмчилгээний зориулалтаар хэрэглэдэг. Физик, химийн үзүүлэлтүүд нь хүний бие махбодид анагаан илааршуулах, зохистой нөлөө үзүүлж чадах байгалийн, ихэнхдээ газрын доорх усыг рашаан гэнэ³. Рашааныг температураар нь хүйтэн, бүлээн, халуун, маш халуун гэж ангилдаг. Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт 18 рашаан, рашаан төст булаг бүртгэсэн.

Хүснэгт 5. Туул голын сав газарт тоологдсон рашааны тоон мэдээлэл

Дүүргийн нэр	Туул голын сав газарт хамрагдах талбай, %	НИЙТ ТОО	Төрөл		Устай эсэх төлөв (2023 онд)				
			Хүйтэн	Халуун	Устай	Усгүй	Ширгэсэн	Сэргэсэн	Мэдээлэлгүй
Баянзүрх	99.9%	8	8	0	8	0	0	0	0
Сонгинохайрхан*	31%	2	2	0	2	0	0	0	0
Сүхбаатар	99.9%	2	2	0	1	1	0	0	0
Хан-Уул	100%	4	4	0	3	1	0	0	0
Чингэлтэй	98.6%	1	1	0	1	0	0	0	0
Багануур**	-	1	1	0	1	0	0	0	0
Улаанбаатар хотын дүн		18	18	0	16	2	0	0	0

Тайлбар: Рашаан тоологддоггүй дүүргийн нэрийг хүснэгтээс хассан болно.

* Туул голын сав газарт хэсэгчилсэн байдлаар хамрагддаг дүүрэг

** Туул голын сав газарт хамрагддаггүй дүүрэг

Сав газарт тоологдсон 18 рашааны 16 устай, 2 усгүй байна. Рашааныг эмчилгээний төрлөөс нь авч үзвэл зүрхний рашаан 1, нүдний рашаан 2, сахарын рашаан 2, ходоод-дотор эрхтэний рашаан 9, элэс-цөсний рашаан 2 бүртгэгдсэн. Эхийг хашиж хамгаалсан 10 рашаан, Богдын рашаан, Нүдний рашаан (Хан-Уул дүүрэг), Билгүүний арын рашаан байгалийн тогтцын хувьд хамгаалагдсан, Их булгийн рашаан, Нүдний рашааны (Баянзүрх дүүрэг) эхийг хашиж хамгаалах зайлшгүй шаардлагатай, Олон довны рашааны хашааг засаж сэлбэх шаардлагатай.

Богд хан уулын дархан цаазат газарт хамрагдах 7 рашаанд хамгаалалтын бүс тогтоосон, үлдсэн 11 рашаанд хамгаалалтын бүс тогтоох шаардлагатай байна. Усны тухай хуульд рашааны эрүүл ахуйн бүсийг 100 метр, хориглолтын бүсийг 200 метрээс доошгүй зайд, хязгаарлалтын бүсийг усны мэргэжлийн байгууллага тогтооно гэж заасан байдаг. Цаашид рашааныг бохирдол, хомсдолоос сэргийлэхийн тулд хамгаалалтын бүсийг тогтоож, тэмдэгжүүлэх, хамгаалалтын бүсийн дэглэмийг мөрдөх шаардлагатай.

Хүснэгт 6. Хамгаалалтын бүс тогтоогоогүй рашааны тоон үзүүлэлт

Дүүрэг	Тоологдсон нийт рашааны тоо	Хамгаалалтын бүс тогтоогоогүй	Үүнээс:	
			Устай	Усгүй
Баянзүрх	8	4	4	0
Сонгинохайрхан	2	2	2	0
Сүхбаатар	2	2	1	1
Хан-Уул	4	1	1	0
Чингэлтэй	1	1	1	0
Багануур	1	1	1	0
Нийт	18	11	10	1

³З.Нарангэрэл, Монголын рашааны тухай миний ойлголт, 2011 он

2023 оны усны тоо бүртгэлийн хээрийн судалгааны ажлын үеэр Рашаантын аман дахь Зүүн энгэрийн рашаан болон Шарга морьт дахь Дондогдуламын рашаан ундаргагүй болсон байна.

Зураг 4. Шарга морьт, Дондогдуламын рашаан

Зураг 5. Рашаантын ам, Зүүн энгэрийн булаг

2.3. ГОЛ ГОРХИ

Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт давхардсан тоогоор нийт 90, давхардаагүй тоогоор 84 гол горхи тоологдсон. Туул гол Баянгол, Баянзүрх, Хан-Уул, Налайх дүүрэгт, Сэлбэ гол Баянгол, Баянзүрх, Сүхбаатар, Хан-Уул дүүрэгт тус тус давхардаж тоологддог.

Хүснэгт 7. Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт тоологдсон гол горхины тоон мэдээлэл (Урсцын горим, устай эсэх төлөв)

Дүүргийн нэр	Туул голын сав газарт хамрагдах талбай, %	НИЙТ ТОО	Давхардаж тоологддог эсэх		Урсцын горим		Устай эсэх төлөв (2021 онд)				Устай эсэх төлөв (2023 онд)			
			Тийм	Үгүй	Байнгын	Түр зуурын	Устай	Тасарсан	Ширгэсэн	Мэдээлэлгүй	Устай	Тасарсан	Ширгэсэн	Мэдээлэлгүй
Баянгол	100%	2	2	0	2	0	2	0	0	0	2	0	0	0
Баянзүрх	99.9%	25	2	23	10	15	18	7	0	0	18	7	0	0
Сонгинохайрхан*	31%	23	0	23	16	7	22	1	0	0	22	1	0	0
Сүхбаатар	99.9%	8	1	7	5	3	8	0	0	0	7	1	0	0
Хан-Уул	100%	12	3	10	6	6	10	2	0	0	10	2	0	0
Чингэлтэй	98.6%	1	0	1	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0
Налайх	99.9%	11	3	10	5	6	8	1	2	0	8	1	2	0
Багахангай**	-	1	0	1	0	1	0	0	1	0	0	0	1	0
Багануур**	-	7	0	7	7	0	7	0	0	0	7	0	0	0
Улаанбаатар хотын дүн		90	11	79	52	38	76	11	3	0	75	12	3	0

Тайлбар: * Туул голын сав газарт хэсэгчилсэн байдлаар хамрагддаг дүүрэг

** Туул голын сав газарт хамрагддаггүй дүүрэг

Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт тоологдсон 90 гол горхиноос урсацын горимын⁴ хувьд байнгын урсацтай 52, түр зуурын урсацтай 38 гол горхи байна.

Зураг 6. Баянзүрх дүүрэг, Туул гол

Усны тоо бүртгэлээр тоологдсон гол горхины 75 устай, 12 гол тасарсан, 3 гол ширгэсэн байна. Налайх дүүргийн нутаг дахь Хөндлөнгийн горхи, Шохойтын горхи,

⁴ Гол горхийг тэжээгдлийн горимоос шалтгаалан байнгын болон түр зуурын урсацтай гэж ангилдаг.

Багахангай дүүргийн нутаг дахь Баруун уртын гол ширгэж, голын голдирол арилсан тул ширгэсэн гэж бүртгэсэн.

График 4. Гол горхины тоон үзүүлэлт

Нийт бүртгэгдсэн гол горхийг сав газраар ангилж үзвэл 74.4% буюу 67 гол Туул голын сав газарт, 16.6% буюу 15 гол горхи Хараа голын сав газарт, 7.7% буюу 7 гол горхи Хэрлэн голын сав газарт, 1.1% буюу 1 гол Умард говийн гүвээт-Халхын дундад талын сав газарт тоологдсон.

Давхардсан тоогоор хамгаалалтын бүс тогтоох шаардлагатай 43 гол горхи, хамгаалалтын бүс тогтоосон 47 гол горхи байна. Хамгаалалтын бүс тогтоосон 43 гол горхиноос 29 гол, горхи УТХГН-т хамрагддаг, 14 гол горхинд нийслэлийн ИТХ-ын Тэргүүлэгчдийн 2016 оны 50 дугаар тогтоолоор хамгаалалтын бүс тогтоосон. Улсын болон орон нутгийн тусгай хамгаалалттай газар нутагт хамрагдах байдлаар авч үзвэл Баянзүрх, Хан-Уул дүүргийн нутаг дэвсгэрт тоологдсон 17 гол горхи Богд хан уулын дархан цаазат газарт, Налайх дүүргийн нутаг дэвсгэрт тоологдсон 7 гол, горхи Горхи-Тэрэлжийн байгалийн цогцолборт газарт, Сонгинохайрхан дүүргийн нутаг дэвсгэрт тоологдсон 5 гол, горхи Чингэлтэй уулын байгалийн нөөц газарт хамрагдана.

Хүснэгт 8. Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт тоологдсон гол горхины тоон мэдээлэл

Дүүргийн нэр	Туул голын сав газарт хамрагдах талбай, %	НИЙТ ТОО	Хамрагдах сав газар						Богд хан уулын ДЦГ	Горхи-Тэрэлжийн	Чингэлтэй уулын БНГ	Хамгаалалтын бүс тогтоосон	Хамгаалалтын бүс тогтоогогүй
			Туул	Орхон	Хэрлэн	Хараа	Ерөө	Умард говь					
Баянгол	100%	2	2	0	0	0	0	0	0	0	0	2	0
Баянзүрх	99.9%	25	25	0	0	0	0	0	8	0	0	15	10
Сонгинохайрхан*	31%	23	8	0	0	15	0	0	0	0	5	7	16
Сүхбаатар	99.9%	8	8	0	0	0	0	0	0	0	0	1	7
Хан-Уул	100%	12	12	0	0	0	0	0	9	0	0	11	1
Чингэлтэй	98.6%	1	1	0	0	0	0	0	0	0	0	0	1
Налайх	99.9%	11	11	0	0	0	0	0	0	7	0	9	2
Багахангай**	-	1	0	0	0	0	0	1	0	0	0	0	1
Багануур**	-	7	0	0	7	0	0	0	0	0	0	2	5
Улаанбаатар хотын дүн		90	67	0	7	15	0	1	17	7	5	47	43

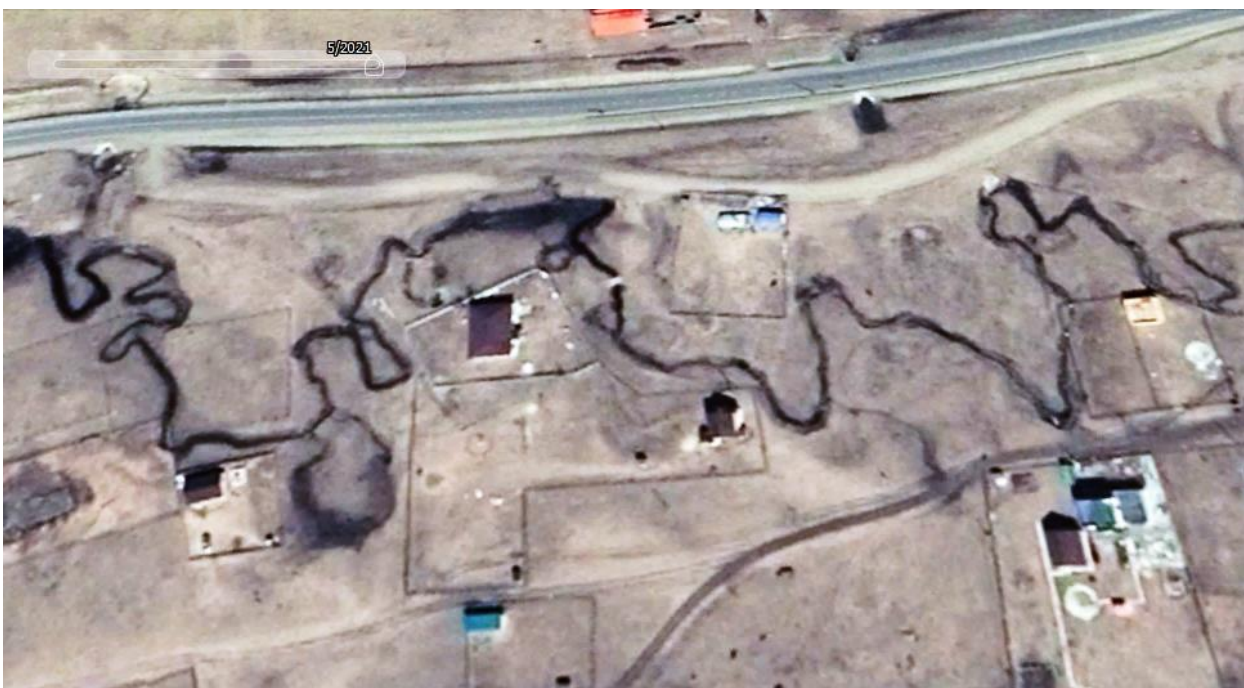
Тайлбар: * Туул голын сав газарт хэсэгчилсэн байдлаар хамрагддаг дүүрэг

** Туул голын сав газарт хамрагддаггүй дүүрэг

Дараах зургаас Хараа голын сав газар, Сонгинохайрхан дүүргийн нутаг дэвсгэрт байрлах Гүнтийн голын хамгаалалтын бүсийн дэглэм алдагдсан байгааг харж болно. Иймд хүн ам олноор суурьшсан, суурьшлын бүсэд усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүсийг тогтоох, тэмдэгжүүлэлт хийх, илэрсэн зөрчлийг арилгах, цаашид зөрчил гаргахгүй байх тал дээр анхаарах зайлшгүй шаардлагатай байна.

Зураг 7. Сонгинохайрхан дүүрэг, Гүнтийн гол, усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүсийн дэглэм алдагдсан байдал

Зураг 8. Гүнтийн голын хамгаалалтын бүсэд дэглэм зөрчсөн байдал

2.4. НУУР ТОЙРОМ

Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт 41 нуур тойром тоологдсон ба 2023 онд 3 нуур тойром шинээр бүртгэсэн. Үүнээс Туул голын сав газарт 24, Хараа голын сав газарт 9, Хэрлэн голын сав газарт 6, Умард говийн гүвээт-Халхын дундад талын сав газарт 2 нуур тойром орж байна.

Хүснэгт 5. Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт тоологдсон нуур тойрмын тоон мэдээлэл

Сум, дүүргийн нэр	Сав газарт хамрагдах талбай, %	НИЙТ ТОО	Төрөл		Устай эсэх төлөв (2021 онд)			Устай эсэх төлөв (2023 онд)			Хамгаалалтын бүс тогтоогдсон эсэх		2023 онд шинээр бүртгэгдсэн		
			Байгалийн	Хиймэл	Устай	Ширгэсэн	Сэргэсэн	Мэдээлэлгүй	Устай	Ширгэсэн	Сэргэсэн	Мэдээлэлгүй		Тогтоосон	Тогтоогдоогүй
Баянзүрх	99.9%	6	3	3	4	0	0	0	6	0	0	0	3	3	2
Сонгинохайрхан*	31%	13	9	4	13	0	0	0	13	0	0	0	0	13	0
Сүхбаатар	99.9%	4	2	2	3	1	0	0	3	1	0	0	0	4	0
Хан-Уул	100%	4	2	2	4	0	0	0	4	0	0	0	1	3	0
Чингэлтэй	98.6%	1	1	0	1	0	0	0	1	0	0	0	0	1	0
Налайх	99.9%	5	5	0	4	1	0	0	4	1	0	0	0	5	0
Багахангай	-	2	1	1	2	0	0	0	2	0	0	0	0	2	0
Багануур	-	6	5	1	5	0	0	0	6	0	0	0	2	4	1
Улаанбаатар хотын дүн		41	28	14	36	2	0	0	39	2	0	0	6	35	3

Тайлбар: Нуур тоологддоггүй дүүргийн нэрийг хүснэгтээс хассан болно.

* Туул голын сав газарт хэсэгчилсэн байдлаар хамрагддаг дүүрэг

** Туул голын сав газарт хамрагддаггүй дүүрэг

Баянзүрх дүүргийн нутаг дэвсгэр, Хүрхрээгийн аманд байрлах 4 хиймэл нуур нь Улсын тусгай хамгаалалттай газар нутагт орж байгаа учир хамгаалалтын бүс тогтоосон ангилалд оруулсан. Мөн Багануур дүүргийн Шургуутын бүрд 1, Шургуутын бүрд 2 гэж бүртгэгдсэн нууруудад хамгаалалтын бүс тогтоож, тэмдэг тэмдэглэгээ байрлуулсан байна. Бусад 35 нууранд хамгаалалтын бүс тогтоогдоогүй байна.

Зураг 9. Хүрхрээгийн ам, Хүрхрээгийн нуур

Зураг 10. Скайрезортын нуур

Зураг 11. Багануур дүүрэг, Шургуутын бүрд

ДҮГНЭЛТ

Нийслэлийн 9 дүүргийн нутаг дэвсгэрт 2023 онд явуулсан гадаргын усны тоо бүртгэлийн ажлын хүрээнд 90 гол горхи (давхардсан тоогоор), 41 нуур тойром, 251 булаг шанд, 18 рашаан бүртгэсэн. Үүнээс 23 булаг, 3 нуурыг шинээр бүртгэсэн.

Тоо бүртгэлийн ажлын үр дүнд нийт 400 усны сан бүхий газар бүртгэсэнээс Туул голын сав газарт 320, Хараа голын сав газарт 43, Умард говийн гүвээт-Халхын дундад талын сав газарт 3, Хэрлэн голын сав газарт 34 байна. Нийслэлийн 9 дүүргийн нутаг дэвсгэрт 2023 онд явуулсан гадаргын усны тоо бүртгэлийн ажлын үр дүнд тулгуурлан хэрэгжүүлэх шаардлагатай дараах ажлыг санал болгож байна.

1. Судалгааны явцад хамгаалалтын бүс тогтоогоогүй 54 гол горхи, 251 булаг, 18 рашаан, 41 нуур бүртгэгдсэн. Эдгээр усны сан бүхий газруудын эргэн тойронд хууль зөрчин газар олгож, суурьшлын бүс үүссэнээр хамгаалалтын бүсийн дэглэм алдагдаж, байгалийн унаган төрхөө алдан усны нөөц бохирдож, хомстсоор байна. Энэ нь зөвхөн тухайн гол горхи, нуур тойром, булаг шандны байгалийн горим, усны нөөц, чанарт сөргөөр нөлөөлөөд зогсохгүй, гадаргын урсацаар дамжин хүн, амьтны эрүүл мэндэд сөрөг нөлөө үзүүлэх, цаашлаад газрын доорх усны бохирдол үүсгэх эрсдэлтэй юм. Мөн гол мөрний урсац бүрэлдэх эх, хамгаалалтын бүсэд суурьших нь хаврын шар усны болон зуны хур борооны үерийн үед ард иргэд амь нас, эрүүл мэнд, эд хөрөнгөөрөө хохирох эрсдлийг нэмэгдүүлж байна. Иймд усны сан бүхий газрын хамгаалалтын бүсийг Усны тухай хуульд заасны дагуу мэргэжлийн байгууллагатай хамтран яаралтай тогтоох, тэмдэгжүүлэх, гарсан зөрчлийг арилгуулах, цаашид зөрчил гарахаас урьчилан сэргийлэх арга хэмжээг үе шаттайгаар авч хэрэгжүүлэх нь нэн чухал юм.
2. Хашиж хамгаалах шаардлагатай 159, хашааг засаж, сэлбэх шаардлагатай 18 булаг шанд бүртгэгдсэн нь нийт булгийн 70.5% байна. Хамгаалаагүй булаг шанд нь хүний үйл ажиллагаанд өртөх, мал амьтны хөлд дарагдах зэргээр бохирдож, ширгэж байгаа тул булгийн эх ундаргыг хашиж хамгаалах ажлыг эрчимжүүлж, дүүрэг тус бүрээр тогтмол зохион байгуулах шаардлагатай.
3. Рашааны бүртгэлд эмчилгээний зориулалтаар ашигладаг, нутгийн иргэд рашаан гэж нэрлэж, хэрэглэж заншсан рашаан, рашаан төст булгийг бүртгэсэн. Цаашид рашааны судалгааг нарийвчлан хийж, физик, химийн шинж чанарыг тодорхойлох, “Рашааныг зохистой ашиглах, хамгаалах журам”-ын дагуу нөөцийг тогтоох, паспортжуулах шаардлагатай.
4. Усны тоо бүртгэлийн дүнгээр усгүй болон ширгэсэн булаг шанд, рашаан, гол горхи, нуурыг 2024 онд дахин тодруулж, голдирол нь арилж, олон жил усгүй байсан булаг, шанд, рашаан, гол горхи, нуурыг холбогдох дүрэм журмын дагуу усны мэдээллийн сангаас хасах шаардлагатай.
5. Усны тоо бүртгэлийн дүнд үндэслэн нийслэлийн Байгаль хамгаалагчид өөрийн хариуцсан нутаг дэвсгэрийн усны сан бүхий газрын төлөв байдлын мэдээллийг тогтмол бүртгэдэг байх шаардлагатай. Энэ нь тухайн усны сан бүхий газрын төлөв байдал улирлын аль үед өөрчлөгддөг, түвшний өөрчлөлт, ширгэсэн, тасарсан, хашаа эвдэрсэн зэрэг мэдээллийг үнэн зөв, хугацаа алдалгүй тодруулахад чухал ач холбогдолтой юм. Мөн хамгаалалтын бүсийн дэглэм мөрдөгдөж байгаа эсэхийг хяанх, зөрчил гарсан тохиолдолд холбогдох дүрэм журмын дагуу шаардлагатай арга хэмжээ авч ажиллах хэрэгтэй.

ХАВСРАЛТ

Хавсралт 1. Нийслэлийн нутаг дэвсгэрийн усны тоо бүртгэлийн нэгдсэн тоон мэдээлэл

Хавсралт 2. Усны тоо бүртгэлийн тайлангийн хураангуй буюу товч танилцуулга

Хавсралт 3. Усны сан бүхий газруудын зурагт каталоги

Хавсралт 4. Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт усны тоо бүртгэлийн ажил гүйцэтгэх гэрээ

Хавсралт 5. Ажлын хэсэг байгуулсан тушаал

Хавсралт 6. Нийслэлийн нутаг дэвсгэрт тоологдсон усны сан бүхий газруудын мэдээлэл
бүхий газрын зураг